

230 Tot medemenselijkheid in staat

Ze nam, met haar tassen en mantel naast haar, twee coupéplaatsen in beslag. Toen ik haar - met een 😊 - vroeg of ze voor twee plaatsen had betaald, begreep ze de hint meteen. Maar inmiddels had Louise een plek achter me gevonden. Zo zaten we tegenover elkaar - zij zag wat is voorbijgegaan, ik keek tegen de toekomst aan.¹ Ze was misschien twintig, ik vond haar mooi en daarom viel het me na al een flink aantal treinkilometers des te meer op dat haar ogen niet meer helder stonden. Ze was onrustig, keek rond, naar buiten, naar beneden, naar boven, alsof ze haar ogen wilde testen. Mij bekreep het onrustige gevoel dat er iets niet goed was en zo kon het uiteindelijk gebeuren dat ik het er op waagde: "Mag ik je vragen, voel je je misschien niet goed?" Er klonk een diepe zucht. Ze had stekende hoofdpijn, maar vooral: "Ik kan niet goed meer zien; ik zie alles wazig en het wordt steeds erger." Naast mij zat - vermoedde ik - een student van begin twintig en ook hij toonde zich betrokken. Hij haalde er een conducteur bij. Die hurkte op z'n knieën en sprak zo rustig met haar. Twee vrouwen aan de overzijde van het gangpad toonden ook hun medeleven. De jonge vrouw vertelde dat ze op weg was naar haar jarige moeder. "Ik begrijp niet wat het is en daarom ben ik zo bang; ik heb niet gedronken en heb een goed ontbijt gehad; ik ben echt bang, wat is dit?" Tranen rolden over haar wangen. We bleven met haar in gesprek in een poging om onze betrokkenheid te tonen. Ze vond het fijn en na verloop van tijd meldde ze dat het wat beter ging. Ik laat het verhaal hierbij. In Zwolle stapten we uit. Zij was in staat zelfstandig naar de overzijde van het perron te lopen waar haar trein al klaar stond. In Heerenveen zou ze eerst naar de dokterspost gaan. Zo verdween ze wel uit ons beeld maar niet uit onze gedachten. Louise en ik wisselden met elkaar hoe mooi het was, die medemenselijkheid op enkele vierkante meters in een

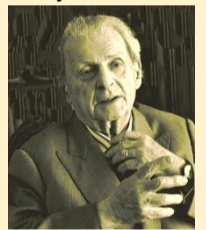
treincoupé van een voortsnellende trein. Ieder op weg naar de eigen bestemming - aanvankelijk zwigend, maar dan verbonden omdat alleen zó medemenselijkheid kon worden ervaren.

Wij zijn tot medemenselijkheid in staat. De alledaagse werkelijkheid doet echter nogal eens anders vermoeden. Als ons leven alleen maar zonnenschijn lijkt te kennen, kunnen we mogelijk denken dat we helemaal geen ander mens nodig hebben. We zijn dan druk, druk, druk met onszelf - druk op dagen waarin we helemaal kunnen opgaan in onze eigen genoegens, dagen waarin we de ander niet missen, laat staan behoefte hebben aan medemenselijkheid. Alles concentreert zich immers op de vervulling van de eigen persoonlijke wensen - 'ik heb daar toch wel recht op!'. We hebben dan de ander nodig om die wensen in vervulling te laten gaan, om - zoals tegenwoordig het vreselijke jargon luidt - te 'pleasen' en te 'liken'. De andere mens als een object, bruikbaar voor en ten dienste van *mijn* goede gevoel, mijn 'geluk'.

Als echter langzaam maar onafwendbaar of volkomen onverwacht onheil ons treft, kunnen we niet leven zonder de ander, zonder medemenselijkheid van anderen.

Hoe kan het gaan! Enkele dagen na die ervaring in de trein verrees opeens Emmanuel Levinas in mijn gedachten! Was die jonge vrouw in de trein de *Ander* waarover hij schreef? Zijn immense gedachtegoed kan toch met slechts vijf woorden worden getypeerd: **'het gelaat van de Ander'**.

Emmanuel Levinas (1906-1995), een Frans-joodse filosoof van Litouwse afkomst was in de Tweede Wereldoorlog militair. Hij sprak zeven talen en was daardoor werkzaam als tolk. Hijzelf veronderstelt dat hij hierdoor zijn Duitse krijgsgevangenschap heeft overleefd, ondanks zijn joodse afkomst. Levinas sloot zich niet af voor de gruweldaden om hem heen, zijn persoonlijkheid en zijn mensbeschouwing werden er juist sterk door gevormd. In al zijn werken klinkt een intens pleidooi voor een humane omgang tussen mensen. Zo werd hij een van de meest vooraanstaande denkers in de 20ste eeuw: hij schreef over mensenrechten, humaniteit en vervolging, en is een grote inspiratiebron voor velen, ook voor mij.

Zijn denken begint met dit alles beslissende idee: **Elk mens is een uniek schepsel en kan dus nooit volledig door mij gekend kan worden.** Hoezeer ik ook probeer mij met de ander verbinden, ik kan nooit de grens overgaan en gelijk aan de ander worden. De ander is uniek anders. Om die uniciteit te benadrukken schreef Levinas altijd over 'de Ander'.

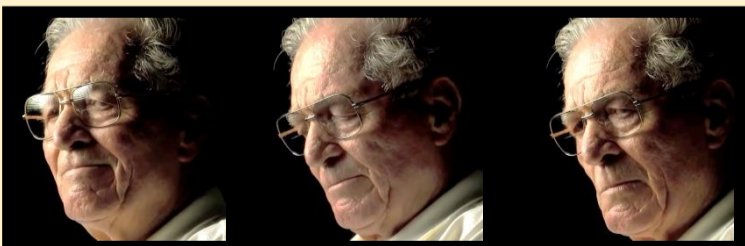
Als die Ander uniek is, nooit volledig door Anderen gekend kan worden, betekent dit ook dat er altijd een vorm eenzaamheid en kwetsbaarheid is. Die kwetsbaarheid wordt zichtbaar in het 'weerloze gelaat' van de Ander en juist dat kan mij ertoe bewegen mij met de Ander te verbinden. Wij worden daarin niet gelijk, de één heerst ook niet over de ander, we zijn dan wel medemens! Het verbaast daarom niet, dat Levinas zich fel verzette tegen menselijk gedrag waarin bezit wordt genomen van de Ander, de Ander wordt overheerst, gediscrimineerd, om zijn of haar anders-zijn wordt uitgesloten. Hij verweet de filosofie en religie niet de relatie met de *Ander* maar juist het eigen *Ik* centraal te stellen. Anno 2024 zien we daarvan de uitwassen in de sociale media, in de omgangsvormen in arbeidsorganisaties waar leidinggevendenden vergeten dat ze er voor de Ander zijn, in kerken, in politiek die de Ander, de kwetsbare burger tot een afhankelijk object reduceerde.

Die jonge vrouw in de trein - zij was, in de taal van Levinas, voor ons de Ander. Want hoezeer de gehurkt zittende conducteur en wij, haar medereizigers, ook probeerden haar nabij te zijn, *zij* was bang, *wij* niet. Haar gelaat, haar ogen waren mooi maar kregen échte betekenis toen daarin onzekerheid - angst zei ze zelf - zichtbaar werd. In onze poging tot medemenselijkheid hoefde ze die niet meer te verbergen, kon ze kwetsbaarheid tonen en huilen.

Het kon - denk ik achteraf - niet uitblijven: denkend aan het feit dat Heideggers mensbeschouwing en levenshouding vooral door zijn krijgsgevangenschap en de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog zijn gevormd, kwamen beelden terug uit één van de indrukwekkendste tv-series die al meer dan 20 jaar steeds weer in tal van landen wordt herhaald: **Band of Brothers**, een op feiten gebaseerd verhaal over de Amerikaanse Easy-compagnie die door Europa trekt - van de Normandische stranden tot het Adelaarsnest, Hitlers verblijf in de Beierse Alpen. Ik schreef er eerder over: hoe de compagniescommandant zich verbindt met zijn op de grond zittende soldaten als die het vliegtuig in moeten gaan; hoe hij zich naar elk van hen voorover buigt, ze één voor één een hand geeft, ze omhoog trekt en ze omarmt. In de tien delen die volgen zien we ongekend indrukwekkende oorlogsbeelden. Maar veel, veel indrukwekkender zijn de beelden, de verhalen van de mannen, hun woorden, gebaren, hun emoties, pijn, hun angst waarin hun **Band of Brothers** zichtbaar wordt. Helemaal aan het einde van de serie zien we de gezichten, **het gelaat** van enkele overlevenden van de compagnie. De laatst geïnterviewde vertelt over een brief die hij kreeg van een makker uit zijn peloton, een medemens.

Zie zijn gezicht als hij de laatste woorden uit die brief uitspreekt:

Het gelaat van de ander

-- Ik denk nog vaak terug aan een vraag die m'n kleinzoon me laatst stelde.

Hij vroeg me toen: 'Opa, was u in de oorlog een held?'

Opa zei: 'Nee. Maar ik diende wel in een compagnie van helden'--

Wij zijn tot medemenselijkheid in staat. De helden van de Easy-compagnie waren geen mensen met een overdaad aan bravoure. Het zijn mensen die het - ondanks hun angst - waagden om elkaar tot medemens te zijn, zelfs toen hun leven op het spel stond.

1. Naar een prachtig gedachtespinsel van Willem Wilmink in zijn gedicht [Echtpaar in de trein](#).

2. De serie (2001, 10 delen van een uur) *Band of Brothers* is een coproductie van Steven Spielberg en Tom Hanks naar het gelijknamige boek van Stephen E Ambrose. Nu te zien op Netflix.

Muziek

1. [Band of Brothers](#) - Ik citeer: This is a non-profit, fan-based edit of 'Main Theme', composed and conducted by Michael Kamen, performed by The London Metropolitan Orchestra, and released by Sony Classical Records in 2001.
2. Marlene Dietrich weigerde in WO2 te voldoen aan Hitler's verzoek om terug te keren naar Duitsland; ze zong voor de Geallieerde soldaten in Europa - hier een live tv-opname (1963) van het lied [Where Have All The Flowers Gone](#)